УДК 821.161.2-3.09

ІСТОРИЗМ ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ КОНСТРУЮВАННЯ СЮЖЕТУ ТВОРІВ П.ЗАГРЕБЕЛЬНОГО КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Котенко К.О., аспірант

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

У статті осмислюється категорія історизму у творах П.Загребельного кінця ХХ – початку ХХІ століття як один із засобів конструювання сюжету, з'ясовується характер його вираження.

Ключові слова: історизм, історія, сучасність, реалія, суспільство, ментальність.

Котенко К.А. ИСТОРИЗМ КАК ОДИН ИЗ СПОСОБОВ КОНСТРУИРОВАНИЯ СЮЖЕТА ПРОИЗВЕДЕНИЙ П.ЗАГРЕБЕЛЬНОГО КОНЦА ХХ – НАЧАЛА ХХІ ВЕКА / Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара, Украина.

В статье осмысливается категория историзма в произведениях П.Загребельного конца ХХ – начала ХХІ века как одно из средств конструирования сюжета, выясняется характер его выражения.

Ключевые слова: историзм, история, современность, реалия, общество, ментальность.

Kotenko K. A. HISTORY AS ONE OF METHODS OF PLOT CONSTRUCTION IN CREATIVE WORKS BY P.ZAGREBELNY OF THE END OF THE XXTH – THE BEGINNING OF THE XXI ST CENTURY / Oles' Gonchar Dnepropetrovsk National University, Ukraine.

This article deals with the category of historical method in the works by P.Zagrebelny of the end of the XXth – the beginning of the XXIst century as one of the expressive methods of modern time.

Key words: historical method, history, contemporaneity, reality, society, mentality.

Вивченню специфіки історизму в літературі приділено чимало уваги, зокрема, і в українському літературознавстві. Об'єктивно схарактеризував поняття історизму художнього мислення В.Бєлінський, добре обізнаний із вітчизняним та західноєвропейським літературними процесами. Погляди В.Бєлінського були поглиблені О.Добролюбовим, Д.Писарєвим. Значний внесок у розвиток категоріального розуміння історизму художнього мислення своєю художньою та літературно-критичною творчістю зробили М.Костомаров, Т.Шевченко, П.Куліш, Б.Грінченко, А.Кримський, О.Маковей, І.Франко, Леся Українка, М.Коцюбинський. Всі вони обрали новаторський, особистісний (антропологічний) підхід до розв'язання теоретико-літературних проблем. Показовою в реалізації принципу художнього історизму є творчість П.Загребельного.

У його творчому доробку останніх років ХХ – початку ХХІ століть, наприклад, у романі "Юлія, або Запрошення до самовбивства", "Брухт", "Стовпо-творіння" елементи історизму екстрапольовані не лише на зображення подій сучасності, а й на визначення суспільних співвідносин. На їх тлі письменник репрезентує ментальність української нації, специфіку буття української людини як в минулому, так і в сучасному світі.

Предметом нашої статті є вивчення особливостей історизму творів П.Загребельного кінця ХХ – початку ХХІ століття. Актуальність теми зумовлюється назрілою потребою як системного розгляду творів зазначеного періоду, у тому числі й своєрідності авторського моделювання сюжетів у них, що на сьогоднішній день в українському літературознавстві детально не здійснено. Мета роботи – розглянути специфіку художнього історизму, його концептуальність та функціональність в розвитку сюжету творів П.Загребельного, що написані на межі ХХ-ХХІ століть.

У гуманітарному просторі категорія історизму відзначається універсальним характером і специфічно проявляється у всіх галузях культури, зокрема в художній літературі як словесному мистецтві. Цим пояснюємо її значення, необхідність дослідження складових історизму художнього мислення, а також зв'язків з іншими категоріальними одиницями літературознавства й ширше – філології, культурології. Оскільки літературознавство співвідноситься, взаємодіє з іншими гуманітарними науками та їх категоріальними системами, проблема літературного історизму набуває не лише галузевої, а й загальнокультурної ваги. Історизм у літературі – це художнє освоєння конкретно-історичного розвитку певної епохи, її неповторних рис, колориту. У художній творчості минуле – це засіб художнього дослідження теперішнього, оскільки мотиви і картини історичного минулого нерідко спроектовуються (асоціативно чи безпосередньо) на зображення сучасності. Питання про зв'язки літератури й історії притаманні усім культурам світу, але у слов'янських, зокрема українській, вони набувають особливого, ментального, значення. Поняття "народ і історія", "історія і народ", "народ і особистість" в українців, наприклад, так органічно взаємопов'язані і до того епатовані (силою тих же історичних обставин), що думка про історизм української літератури у вітчизняному літературознавстві протягом довгого часу була просто аксіомою. Р.Іваничук в одному із своїх інтерв'ю зазначив: "...історичний роман, а тим паче для української літератури, – це особливий жанр, який формував національну свідомість, зберігав і

утверджував історичну пам'ять, завжди відгукувався на найгостріші проблеми сучасності" [1]. Історична белетристика П.Загребельного і сьогодні залишається найпопулярнішою серед творів, що висвітлюють минуле українського народу і держави. У ній прозаїк намагався сфокусувати історичну перспективу в одній точці. В одну неподільну сув'язь поєднано долю давнього і сучасного Києва й у романі П.Загребельного "Диво", поетапно висвітлено перебіг національного минулого у його творах "Первоміст", "Смерть у Києві", "Євпраксія", "Роксолана", "Я, Богдан" тощо. Письменник не обмежував хронотопічні рамки зображених історичних подій. Полемізуючи з офіційною історіографією, він намагався осмислювати причини, рушійні сили, хід і наслідки тих чи інших подій через зіставлення мотивів і намірів конкретної історичної особи та її оточення з формами їх здійснення, результатами державотворчих процесів Україні, що визначали подальший рух подій. Саме історичними творами письменник нагадував сучасникам про корені української нації, розвивав здатність висловлювати і відстоювати об'єктивну думку про історичні події та історичних діячів: "Історія дивиться на нас пустим поглядом убивці, тому й ми самі вимушені часом дивитися на минуле таким самим поглядом" [2, 111]. До категорії історизму П.Загребельний звертався з метою пізнання і художнього висвітлення історично конкретного досвіду минулих поколінь, при цьому реальна історія у творах письменника постає не лише загальним тлом зображених подій, вона є їх змістом, основою сюжету, конфліктних вузлів, зумовлює структуру твору.

Загалом, П.Загребельний у кінці ХХ – на початку ХХІ століття працює над гострою сучасною тематикою, що засвідчено романами "Брухт", оригінальним за жанром сатиричним твором, та "Стовпотворіння". Проте і в них прозаїк звертається до історії. "Історією не завжди можна втішатися – в неї треба ще й вчитися" [3, 50], – переконаний письменник. З цією метою він намагається передати процесуальний характер історії, спроектованої на сучасність, щоб досвідом минулого скористалися майбутні покоління. Особливо це характерно для роману "Тисячолітній Миколай", де вагомою є проблема "людина (особистість) і народ", у зв'язку з якою художньо розгорнуто соціальну історію українського етносу, акцентовано увагу на тому, що на становлення нації впливають не лише певні історичні події, а й стереотипи і принципи, що зумовлені ментальністю, як, наприклад, концепцією «моя хата скраю». Роман П.Загребельного "Тисячолітній Миколай" має умовну, майже фантастичну конструкцію – всі події відбуваються з людиною, яка живе тисячу років. Роман охоплює величезний відтинок часу. Автор наділяє героя роману Миколу Сміяна долею, часові рамки якої охоплюють період від княжих часів до "перестройки" ХХ століття. Він постає у трьох іпостасях: Сміянко (ІХ ст.), інок Миколай Несміяновський (ХVІІ ст.), вчений агроном Миколай Сміян (ХХ ст.). Такий прийом – ідеальна схема умовного зображення суперечностей історії нації, що йде шляхом подолання своїх трагічних помилок. Згідно з вимогами принципу історизму П.Загребельний зображує героя не лише в один період його життя, а й у послідовності розвитку у відповідності до конкретно-історичних умов, обставин, у взаємозв'язку і взаємозумовленості з історичним розвитком українського народу і його наслідків.

Домінантою у поєднанні сучасного, минулого й майбутнього у зображенні буття героя є художній синтез, в основі якого суспільно-психологічні аналогії між різними історичними епохами, зв'язок історії і сучасності, міграція літературного героя з епохи в епоху. Передавши авторські функції героєві, вклавши в його уста власні думки, романіст зруйнував демаркаційну лінію між історією й сучасністю, змалював минуле зсередини, відкрив приховані пружини подій, посилив людський фактор суспільного прогресу. Микола Сміян (Несміян за часів князювання Володимира й Миколай Несміяновський за часів козаччини) – особа вигадана, яка неначе умирає щоразу, але й не вмирає – живе тисячу років безкінечно й безперервно. Оживають події різних часових вимірів: князювання Володимира, гетьманування Богдана Хмельницького, війни, голодомор (1933, 1947 років), переслідування письменників та біологів, перебудова та інше. Масштабна панорама зображеного відзначається правдивістю й повнотою. Саме панорамність зображення подій, історіософські роздуми про долю України визначають специфіку сюжету роману П.Загребельного "Тисячолітній Миколай".

Своєрідний історизм у творі "Юлія, або Запрошення до самовбивства" є тим чинником, який поглиблює розкриття психологічної драми головного героя. У тексті практично немає традиційних для епічних форм екскурсів у минуле, ретроспективних відступів. У кожній частині згадується лише одна-єдина ташкентська ніч початку війни, коли Роман Шульга, головний герой твору, відкрив для себе світ великого кохання. А всі подальші події історії у свідомості Шульги постійно співвідносяться з отією першою Юлією-Ульяною і тієї ніччю. В.Медвідь зауважував, що у цьому творі П.Загребельний "з'явився якимсь реставратором українського міфу. Того, в недосяжному центрі якого – Жінка. Як недосяжність мрії і в той же час – її, мрії, непереборне ваблення" [4]. Образ жінки й обставини зустрічі з нею постійно зринають в уяві героя під час нових його зустрічей. Автор принципово відмовляється від спогадів про інше, незважаючи на те, що з кожною епохою з'являються нові Юлії. Структура оповіді в романі "Юлія, або Запрошення до самовбивства", в якій по суті минуле завжди осучаснене й існує тільки в сучасному, відзначається поліфонізмом відображення подій дійсності, що утворює особливий монолітний фокус зображення реалій другої половини ХХ століття, зітканий з окремих мозаїчних картин, у кожній з яких центральним є образ жінки.

У романах про пострадянське сьогодення – "Брухт", "Стовпо-творіння" – П.Загребельний виступає як інтелектуал-полеміст, як філософ свого часу, який глибоко осмислює протиріччя сучасного йому суспільства, невтішні прогнози якого виявилися напрочуд прозірливими. В.Медвідь засвідчував, що П.Загребельний чи не єдиний з українських письменників, істориків, філософів, який з'ясував найголовнішу, найсуперечливішу проблематику українського буття: що є власне історія і що – людина в історичному триванні. Недарма О.Сулейменов назвав П.Загребельного людиною, котра вміла говорити з Історією, була її літературним секретарем [5].

Роман "Брухт" побудований так би мовити на "історичному матеріалі", фактах, не так уже й далекого минулого. Історизм цього твору П.Загребельного включає в себе не лише життєву правдивість, а й морально-етичну оцінку подій. Саме тому в уста Євдокії, однієї з головних героїнь твору, автор вкладає таку думку: "Ти ознайомиш його з своїми високими моральними принципами, а він популярно пояснить тобі, як треба жити в незалежній Україні" [2, 154]. Центральна постать роману, яка привертає найбільший інтерес – молодий вчений-історик Совинський. Образ героя максимально наближений до автора і є носієм авторського погляду на зображуване. Письменник акцентує увагу читача на науковій діяльності Совинського, який, осмислюючи історію, має стояти над дріб'язковістю світу, розуміти закони історичного розвитку людства, мати незалежні погляди щодо сутності суспільства. Він постає у творі знавцем не лише світової та національної історії, а й філософії, літератури, мистецтва, так, як і письменник. Звертаючись до історичних фактів радянського минулого, П.Загребельний намагається виписати історичні події такими, що примушують аналізувати світ сучасний. Крім того, прозаїк керується історією минулого, створюючи проекцію на майбутнє. Історія служить для автора своєрідним аргументом, який не потрібно доводити або обґрунтовувати: "Історія свідчить, що всі багаті завжди були негідниками" [2, 64], "історія це підтверджує" [2, 64] тощо.

Елемент обігрування сучасного у романі П.Загребельного "Брухт" прив'язаний до історій минулого. Майстерно вплетені в основну оповідь численні історії й історійки з минулого Німеччини, звідки й починається шлях до карколомних махінацій з танками Тромбона та Совинського, з недавноминулого колишніх "червоних директорів", що, здеморалізовані, фізично і психічно знесилені і нездатні до сприйняття економічних реалій епохи "великої незалежності", стають ширмою для маніпуляцій з власністю спритних ділків типу колеги Ледви. Тобто на брухті колишньої епохи підноситься брухт украй здеморалізованого, цинічного у своїй зухвалості і жадобі до наживи новоявлених "господарів життя".

Цікавим моментом роману "Брухт" є той метод лікування Ягнича, що обрав для нього автор. Хвороба Альцгеймера призводить до втрати і прогресуючого слабоумства. Це порушення є швидше порушенням мозкових процесів, ніж фізичних функцій. У романі ця хвороба пояснюється так: "Те, що відбувається з генеральним директором Ягничем, Карл Юнг визначає, як дисоціацію між минулим і сучасним" [2, 161]. Отже, сучасний стан людини вступає в конфлікт з її дитячим станом внаслідок засвоєння штучних манер. Саме тому єдиним засобом редукування Ягнича є дитячі спогади. Проте й тут має місце історія. У рідному херсонському селі Ягнич не був майже століття. "Що там можна було знайти? Рідних не було. Дитяча любов? Перші нестоми? Гай-гай! <…> Товариші дитинства? Давно вже мертві або порозгублювалися по світах" [2, 163]. Не залишилося нічого чистого, що не було б "зачеплено нашою падлючою цивілізацією, не зіпсованого прислужництвом перед владою, врятованого своїм вічним чабанством від кривавих сталінських м'ясорубок" [2, 163]. Звертаючись до історії дитячих років Ягнича, автор наголошує на тому, що люди розвинули в собі здатність цуратися власних коренів, над усе ставлячи прогрес. Проте сучасні трансформації у соціумі загрожують людям руїною, тому свідомість потребує компенсації, і її поки що може дати наше дитинство.

У ХХ столітті формою переживання історії стала політика. Г.Гессе говорив, що ХХ століття – це фельєтонна епоха, тобто епоха газетного бачення світу, через призму газет, публіцистичних оцінок, через призму політичної боротьби. Практично весь трагічний досвід ХХ століття був пов'язаний із актуалізацією політики як головної сфери людського існування. Особливого значення це набуло для незалежної України. Так, твір "Стовпо-творіння" витриманий в не зовсім звичній для П.Загребельного манері: спроба написання іронічної історії нашої сучасності. Складається таке враження, ніби письменник під час своєї роботи тримав у пам'яті слова Франсуа Рене де Шатобріана з його "Замогильних записок": "Коли в тиші зречення чуєш кайдани рабів і голос дощика, коли все дрижить перед тираном і коли так само небезпечно заслужити його прихильність, як і накликати на себе його немилість, з'являється історик, якому доручено помститися за приниження народу. Хай Нерон процвітає, в імперії вже народився Тацит" [6]. У творі автор сатирично змальовує контури й реалії політичної історії ЦЄД (себто, як тлумачиться у цьому тексті, "Центральної Європейської Держави"), що постала "після розпаду Великої Крабовидної Імперії", а потім стала країною під назвою "Стовполандія" (бо там усе тримається на "стовпах" – тому і "Стовпо-творіння"). У тексті, де викладається сутність і засади такого знайомого нам "стовпо-творення", буквально за канонами епічної розповіді оприявлено структуру, ієрархію та набір політперсон, що правлять цією "химерною державою". З публіцистичним завзяттям Павло Загребельний характеризує політосіб, без яких неможливо уявити політичну історію "Стовполандії". Це і Стовпулія, яка керує "об'єднаними торговельними системами" й переходить в

"опозицію" (або в "жопозицію", як інколи тендітніше, делікатніше говориться в тексті), й Стовполазенко з "розбійницькими очима і мавпячими щоками", який "накрав мільонів і по панамському паспорту – в Гамерику! А там його – хвать! І в тюрягу. За відмивання брудних грошей" [7, 95], і Головстовп – тобто головний ідеолог, "олігарх об'єднаний", який поштиво й старанно "розвинув бурхливу діяльність" у річищі тотального "стовпо-творіння". Як відзначив літературознавець Я.Голобородько: "Реалії цього твору не просто залишаються з нами – вони в нас, у нашому єстві, в нашій ментальності, свідомості, історії. Його політперсонажі чи, радше, політактори продовжують бути навколо нас і або прямо керують, або підкеровують нами" [8, 182].

Отже, у творах П.Загребельного кінця XX – початку XXI століття простежується тенденція до моделювання історії з морально-психологічних позицій, до глибоких процесів внутрішнього, духовного життя людини, до послаблення фабульності, до просторової обмеженості, до монтажності, мозаїчності композиції. Елементи історичної дійсності використовуються з метою аналізу сучасного, з проекцією на майбутнє.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іваничук Р. Література повинна звучати, як великодній дзвін, а не тхнути вбиральнею [Електронний ресурс] / Р.Іваничук // City Life. – 2005. – Жовтень. – № 8 (15).
2. Загребельний П. Брухт – Роман; Гола душа – Повість / П.Загребельний. – Харків: Фоліо, 2003. – 399 с.
3. Слабошпицький М. За гамбурзьким рахунком: Читацькі маргіналії та варіації на тему Павла Загребельного / М.Слабошпицький. – К.: Ярославів Вал, 2004. – 222 с.
4. Родик Костянтин Потренуватися на стільці [Електронний ресурс] / К.Родик // Книжник-REVIEW. – 2009. – 8 квітня.
5. Шпиталь А. Scripta Manet (До 85-річчя Павла Загребельного) [Електронний ресурс] / Анатолій Шпиталь // Слово просвіти. – 2009. – Четвер, 20 серпня.
6. Інтернет-магазин "FOLIO". – Режим доступу: http://www.bookpost.com.ua
7. Загребельний П. Стовпо-творіння; Кавтаклізма / П.Загребельний. – Харків: Фоліо, 2005. – 286 с.
8. Голобородько Я. "The Rolling Stones" Павла Загребельного / Я.Голобородько // Березіль. – 2006. – № 7-8. – С. 179-185.

УДК 821. 161. 2 Ф-311.09

ПРОБЛЕМА ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ В ХУДОЖНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ Р.ФЕДОРІВА

Кравченко В.О., к. філол. н., доцент, Сириця С.О., аспірант

Запорізький національний університет

Стаття присвячена дослідженню авторської концепції творчої особистості та її інтерпретації у творах Р.Федоріва на історичну тематику. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю системного вивчення проблеми творчої особистості з урахуванням творчої індивідуальності Р.Федоріва та пошуків взаємодії між художніми реаліями та біографією митця.

Ключові слова: творча особистість, митець, авторський голос, характер.

Кравченко В.А., Сирица С.А. ПРОБЛЕМА ТВОРЧЕСКОЙ ЛИЧНОСТИ В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ИНТЕРПРЕТАЦИИ Р.ФЕДОРИВА / Запорожский национальный университет, Украина.

Статья посвящена исследованию авторской концепции творческой личности и ее интерпретации в произведениях Р.Федорива на историческую тематику. Актуальность исследования предопределена необходимостью системного изучения проблемы творческой личности с учетом творческой индивидуальности Р.Федорива и поисков взаимодействия между художественными реалиями и биографией художника.

Ключевые слова: творческая личность, художник, авторский голос, характер.

Kravtchenko VO., Sirica S.A. THE PROBLEM OF CREATIVE PERSONALITY IN THE LITERARY INTERPRETATION R.FEDORIV / Zaporizhzhya National University, Ukraine.